

Εξαιρέσεις στο σχηματισμό της προστακτικής της Κοινής Νέας Ελληνικής

Γεωργία Κατσούδα

1^ο Αρσάκειο Ενιαίο Λύκειο Ψυχικού

Περίληψη

Με το παρόν άρθρο επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε τις εξαιρέσεις στο σχηματισμό ενεστωτικής και αοριστικής προστακτικής στη νέα ελληνική. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγούμε το σχηματισμό τύπων, όπως *τρέχα, φεύγα, έμπα, έθγα, κατέδα* κτλ., τη διάδοση του τελικού -ς στους προστακτικούς τύπους αορίστου *πες, δες, δρες, πεις, μπες, δγες*, καθώς και το σχηματισμό των παράλληλων τύπων *δείτε, πείτε, δρείτε, πιείτε*.

Abstract

In the present article we attempt to explain synchronically the present and aorist imperative exceptions in Modern Greek. Thus, we explain the existence of forms, such as *τρέχα, φεύγα, έμπα, έθγα, κατέδα* etc, the spread of the suffix -ς in the aorist imperative forms *πες, δες, δρες, πεις, μπες, δγες*, as the formation of the parallel forms *δείτε, πείτε, δρείτε, πιείτε*.

Στο παρόν άρθρο θα εξετάσουμε την ιστορική προέλευση παρεκκλινόντων τύπων της νεοελληνικής προστακτικής, τύπων, δηλαδή, που δεν ακολουθούν τους κανόνες σχηματισμού της νεοελληνικής προστακτικής, και θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε σύμφωνα με τα διδάγματα της δομιστικής γλωσσολογίας το μεταπλάσμά τους. Με άλλα λόγια, θα επιχειρήσουμε όχι μόνο να δρούμε το αναλογικό πρότυπο, δάσει του οποίου συνέβη η μορφολογική μεταβολή ορισμένων τύπων της προστακτικής (κυρίως των τύπων *δες, πες, δρες* κτλ.), αλλά και να εντοπίσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στη μεταβολή ενός γλωσσικού υποσυστήματος.

Κατά τη συγχρονική¹ εξέταση του σχηματισμού της προστακτικής έγκλισης ενεργητικής φωνής ενεστώτα και αορίστου, παρατηρούμε ότι:

α) στον ενεστώτα σχηματίζονται σε 1) -ε, -ετε όλα τα θαρύντονα ρήματα, π.χ. χτίζ-ε, χτίζ-ετε, πλέν-ε, πλέν-ετε, επίλυ-ε, επιλύ-ετε κ.ά., 2) -α, -ατε τα ρήματα -άω που αποτελούν την κατεξοχήν τάξη των νεοασυναίρετων δομών, π.χ. αγάπ-α, αγαπ-άτε, κυδέρν-α, κυδερν-άτε, τίμ-α, τιμ-άτε κτλ. 3) (-ει)², είτε, π.χ. (θεώρ-ει), θεωρ-είτε κ.ά.,

β) στον αόριστο τόσο οι ένσιγμες όσο και οι άσιγμες δομές σχηματίζονται σε -ε, ετε, λύσ-ε, λύσ-ετε, θεώρησ-ε, θεώρησ-ετε, αγάπησ-ε, αγαπήσ-ετε, τύχ-ε, τύχ-ετε κ.ά.

Στην παραπάνω ταξινόμηση δεν μπορούν να ενταχθούν τύποι όπως εκείνοι της προστακτικής ενεστώτα *φεύγα*, *τρέχα* και εκείνοι αορίστου, *ανέδα*, *κατέδα*, *δες*, *πες*, *θγες*, *μπες*, *θγες*, *πιες*.

Οι παρεκκλίνοντες τύποι της προστακτικής ενεστώτα *φεύγα*, *τρέχα* είναι πιθανότατα προϊόντα αναλογικής μεταβολής κατά τα συνώνυμα³, όπως το *περπάτα*, κατά το σχήμα μορφή Α: μορφή Β: μορφή Γ:: σημασία Α: σημασία Β: σημασία Γ (περπάτα: φεύγα: τρέχα:: κινήσου αργά: κινήσου γρήγορα: κινήσου γρήγορα αποχωρώντας από κάποιο σημείο).

Αντιθέτως, οι παρεκκλίνοντες τύποι της προστακτικής αορίστου *ανέδα*, *κατέδα* μαρτυρούνται ήδη από την αρχαιότητα⁴ (*ανάδα*, *κατάδα*). Το ρήμα *θαίνω* σχημάτιζε την προστακτική αορίστου *θῆθι* ως απλό και *-θα* ως σύνθετο⁵. Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνονται κατανοητοί και οι σχηματισμοί *έμπα*, *έδγα*, αν και σήμερα είναι επικρατέστερες οι δομές *μπες* και *θγες*, δεδομένου ότι μετά τη σίγηση του αρκτικού φωνήεντος της πρόθεσης *ἐν* και *ἐκ* αντιστοίχως και τη μορφοφωνητική μεταβολή τους, τα ρήματα *μπαίνω*, *θγαίνω*⁶ έπαυσαν να δίνουν την εντύπωση σύνθετων:

1. Βλ. Τριανταφυλλίδη 1996: 325 (§ 884), 327 (§ 886), 329 (§ 902), 340 (§904), Mackridge 1990: 497, 499, Τσοπανάκη 1994: 429 (§ 580), 434 - 5 (§ 482), 440-441 (§ 584), 446 -7 (§ 586), 453-4 (§ 588), 465-6 (§ 594), 475-6 (§ 600), Κλαίρη-Μπαμπινιώτη 1999: 357-9, Holton - Mackridge -Φιλιππάκη 1999: 119-120.

2. Ο τύπος δ' ενικού προστακτικής αορίστου ρημάτων σε -ώ (-είς, -εί) -είς, εί > -είς, -εί έχει περιέλθει σε αχρηστία. Γι' αυτό, συχνά παραλείπεται από τις νεοελληνικές γραμματικές (βλ. Κλαίρη-Μπαμπινιώτη 1999: 359, Holton-Mackridge-Φιλιππάκη 1999: 119-120).

3. Βλ. Jannaris 1897: 214 (839b). Αναλογικό πρότυπο για τον επιφανή γλωσσολόγο αποτέλεσε, μάλιστα, η προστακτική ενεστώτα *πήδα*.

4. Βλ. Χατζιδάκι 1905: Β, 98.

5. Βλ. Liddle-Scott 19409: το σχετικό λήμμα.

6. *ἐμβαίνω* > * *μβαίνω* (σίγηση του αρκτικού άτονου φωνήεντος) > *μπαίνω* κατά τις λέξεις που αρχίζουν από μπ, *ἐχθαίνω* > * *κθαίνω* (σίγηση του άτονου αρκτικού φωνήεντος) > * *γθαίνω* (αφομοίωση του άηχου /k/ σε διαρκές /γ/ από το /δ/ > *δγαίνω* (μετάθεση του δ και γ).

Θέμα		
Πρόθημα Βάση Κατάληξη		
ἐκ-	δαίν-	ω
ἐμ-	δαίν-	ω

Θέμα		
Πρόθημα Βάση Κατάληξη		
∅	δγαίν-	ω
∅	μπαίν-	ω

Πώς θα ερμηνεύαμε, τέλος, ιστορικά τις δομές προστακτικής αορίστου *δες, πες, θρες, πεις, θρες, μπες*; Στην αρχαία Ελληνική (ΑΕ) ορισμένοι θεματικοί άσινγοι αόριστοι σχημάτιζαν τις δομές της προστακτικής τους οξύτοως, π.χ. *εἰπέ, εὐρέ, ἐλθέ, ἰδέ, λαθέ*. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1972: 149-150 [§ 113]), πριν ακόμη την ανάπτυξη της αύξησης στους παρελθοντικούς τύπους ως φορέα τόνου, μετακινήθηκε ο τόνος της προστακτικής προς τη λήγουσα για να καταστεί δυνατή η διαφοροποίησή τους από τους τύπους της οριστικής αορίστου (π.χ. **λάδε οριστ.* = *λάδε προστ.* > **λάδε οριστ.* = *λαδέ προστ.*). Δομές, όπως *λαθέ, ἰδέ* κτλ. θεωρούνται κατάλοιπα της φάσης αναύξησης οριστικών παρελθοντικών χρόνων, εκ των οποίων η προστακτική *λαθέ* προσαρμόστηκε στο τονικό σχήμα των υπόλοιπων προστακτικών αορίστου ενεργητικής φωνής, δηλ., *λαθέ* > *λάδε*.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι α) γιατί δεν προσαρμόστηκαν και τα ρήματα *ἰδέ, εἰπέ, εὐρέ* στο τονικό σύστημα της προστακτικής αορίστου ενεργητικής φωνής; και β) πώς δικαιολογείται η διάδοση του τελικού -ς- σ' αυτές τις δομές; Η ιστορική γλωσσολογία μέχρι τώρα δεν έχει απαντήσει επαρκώς στα παραπάνω ερωτήματα. Συγκεκριμένα, δεν έχει απαντηθεί το πρώτο ερώτημα, ενώ ως προς το δεύτερο ο Χατζιδάκις (1905: Α, 220, Β, 130-3) και ο Jannaris (1897: 230, 912-4) ερμηνεύουν μόνο το σχηματισμό των τύπων *δε, πε, θρε*, στους οποίους σιγήθηκε το τονικά απροσάτευτο αρκτικό φωνήεν, ενώ ο Ανδριώτης (1990⁶: λήμμα -ες) υποστηρίζει ότι οι μονοσύλλαβοι τύποι *δες, πες, θρες* σχηματίστηκαν αναλογικά κατά την επίσης μονοσύλλαβη προστακτική *δος*⁷. Με άλλα λόγια ο Ανδριώτης υποστηρίζει ότι η διάδοση του -s- έγινε μετά τη σίγηση του άτονου αρκτικού φωνήεντος των *ἰδέ, εἰπέ, εὐρέ* κατά το σχήμα: *ἰδέ, εἰπέ, εὐρέ* > *δε, πε, θρε* > *δες, πες, θρες* // *δος*, χωρίς να λαμβάνει υπόψιν του δισύλλαβους τύπους προστακτικής με -s-, όπως π.χ. «*εἰπές, εἰπές, ἀφέντη μου, τί θέλεις νά μέ συντύχης καί σύντυχέ με θαρρετά· τινά μηδέν φοδᾶσαι*»⁸, «*Για ἰδές με πῶς κατάντησα*»⁹, «*Ἰδές τό στήθος μ' ἄσπλαχνη*»¹⁰ κτλ.

7. Βλ. επίσης Μανδηλαρά 1972: 291 (§ 680[1]¹), ο οποίος παραβάλλει το *δός* με τις προστακτικές *δές, πές, θρές*.

8. Βλ. *Αλφάδιτο της Αγάπης*, εκδ. Wilhelm Wagner, Leipzig 1879, σελ. 12 (Αρ. 15).

9. Βλ. Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα περιοδικῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶς ἐπιστολῆς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς. Δημώδη δίστιχα. Τόμ. Α'. Ὀκτ. 1971. Φυλλάδιον Ε'. Ἀνατύπωση Νότη Καραδία 1973, σελ. 263 (Αρ. 82).

10. Ὁ.π., σελ. 268 (Αρ. 151)

Κατά την προσωπική μας άποψη, διατηρήθηκαν μόνο εκείνες οι οξυτονούμενες προστακτικές οι οποίες διέθεταν ισοσύλλαβη οριστική και μάλιστα άρχιζαν από φωνήεν. Η πιθανή τονική συμμόρφωση προς τις υπόλοιπες προστακτικές θα επέφερε μορφολογική σύγχυση εξαιτίας της σύμπτωσης του τρίτου προσώπου ενικού οριστικής αορίστου με το 6' πρόσωπο ενικού προστακτικής του ίδιου χρόνου (είπε [οριστ.] = *είπε [προστ.]), δομές φυσικά που εντός κειμένου αποσαφηνίζονται. Εκτός αυτού, όμως, το φωνήεν έδινε την εντύπωση χρονικής αύξησης, γεγονός που εξηγεί τη σίγηση του άτονου αρχικού φωνήεντος τόσο στην προστακτική όσο και στην υποτακτική, όπως θα δούμε παρακάτω. Γι' αυτό ακριβώς, προσαρμόστηκε στο τονικό σχήμα της προστακτικής ο τύπος *λαβέ > λάβε*, που διέθετε ανισοσύλλαβη οριστική. Εν συνεχεία για τον ίδιο λόγο μετακινήθηκε και ο τόνος του 6' πληθυντικού από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα¹¹. Δηλαδή, *ἴδετε > ἰδέτε, εἵπετε > εἰπέτε, εὔρετε > εὔρέτε*.

Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα διαφωνούμε με την άποψη ότι αναλογικό πρότυπο υπήρξαν οι μονοσύλλαβες προστακτική *δος, θες*, γιατί την εποχή που σχηματίστηκαν οι σιγμόληκτες προστακτικές οι μονοσύλλαβες προστακτικές *δος, θες* κτλ. είχαν αντικατασταθεί από ένσιγμους σχηματισμούς *δώσ', θέσ'*, οι οποίοι απλώς συνέπιπταν φωνολογικά με τις προστακτικές της ΑΕ¹². Το γεγονός αυτό διαφαίνεται και από το ότι, αν και φαίνεται να έχει επιδιώξει το *δός*, δέ συμβαίνει το ίδιο με το 6' πληθυντικού, καθώς δεν επιδίωξε ο τύπος *δότε* αλλά μόνο ο τύπος *δώστε*¹³. Με άλλα λόγια υποστηρίζουμε ότι δε θα μπορούσε να ασκήσει αναλογική επίδραση σε ένα υποσύστημα της ΝΕ ένα στοιχείο το οποίο δεν ανήκει πλέον στο σύστημά της. Κατά την άποψή μας η διάδοση του -s- είναι αποτέλεσμα αναλογικής διαδικασίας, στην οποία το ρόλο του αναλογικού προτύπου ανέλαβαν οι τύποι της προστακτικής ένσιγμων αοριστικών δομών που είχαν υποστεί αποκοπή¹⁴ του φωνήεντος μετά το -s-. Συγκεκριμένα, ο μεταπλασμός θα πρέπει να άρχισε από το 6' προσ. πληθυντικού κατά το σχήμα *ιδέτε > (ι)δέστε // φορέστε*. Η θέση του τόνου διαδραμάτισε σημαντικότερο ρόλο, καθώς η μη χαρακτηρισμένη κατάληξη προστακτική 6' πληθυντικού ήταν άτονη -ετε, σε αντί-

11. Ο Χατζιδάκις (1905: Β, 133) σημειώνει ότι η μετακίνηση του τόνου «παραμένει εισέτι ἄκριτος».

12. Από τη μελέτη της δυζαντινής δημόδους γραμματείας μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι ρήματα όπως τα *ἀφίημι, δίδωμι* είχαν πλέον ενταχθεί στην τάξη των θεματικών ρημάτων που διέθεταν ένσιγμες αοριστικές δομές (βλ. Κριαρά 1969-1997: Α-ΙΔ τ.).

13. Βλ. Janaris 1897: 238 [949].

14. Για τον όρο βλ. Τριανταφυλλίδη 1996: 81 (§ 179), Mackridge 1990: 92. Ο Τσοπανάκης 1994: 164 (§ 2366) αποκαλεί τη σίγηση ενός ληκτικού φωνήεντος μιας λέξης μπροστά από το αρχικό μιας άλλης, φαινόμενο ιδιαίτερα διαδεδομένο στην ΝΕ, *έκκρουση*, ενώ οι Holton-Mackridge-Φιλίππακη (1999: 22-25) *απαλοιφή*.

θεση προς τη χαρακτηρισμένη παροξυτονούμενη -έτε, η οποία απαντούσε στις μεμονωμένες περιπτώσεις *ιδέτε, ειπέτε, ευρέτε*. Στη συνείδηση των ομιλητών το τονισμένο -e- παρέπεμπε σε περιπτώσεις προστακτικής με τονισμένο προληπτικό φωνήεν του ρηματικού θέματος -e- που έχει υποστεί αποκοπή, π.χ. *φορέστε < φο-ρέσ-ετε, χωρέστε < χωρέσ-ετε*. Συνεπώς, το τονισμένο -e- της κατάληξης προστακτικής *ιδ-έτε, ειπ-έτε, ευρ-έτε* θεωρήθηκε τονισμένο προληπτικό φωνηεντικό αλλόμορφο του ρηματικού θέματος, γεγονός που οδήγησε σε μετατόπιση των ορίων του ρηματικού θέματος και της ρηματικής κατάληξης, η οποία έδινε πλέον την εντύπωση ότι έχει απαλείψει το αρχικό της φωνήεν: *ιδ-έτε > ιδέ-Øτε, ειπέ-Øτε, ευρέ-Øτε*. Κατόπιν, ακολούθησε η αναλογική διάδοση του -s- στο ρηματικό θέμα με τα μετατοπισμένα μορφολογικά όρια, καθώς αυτό θεωρείτο γυνόληπτικό συμφωνικού αλλομόρφου: *ιδέØ-Øτε, ειπέØ-Øτε, ευρέØ-Øτε*. Κατόπιν το -s- διαδόθηκε και στο 6' προσ. ενικού για να επιτευχθεί η κάθετη συμμετρία του κλιτικού παραδείγματος, π.χ. *ιδ-έτε > ιδέ-Øτε > ιδέØ-Øτε > ιδέσ-Øτε* (// *φορέσ-Øτε*) > *ιδές*. Τέλος, ήταν εύκολο να σιγηθεί το τονικώς απροσπάτετο αρχικό φωνήεν, το οποίο όπως ήδη είπαμε έδινε και την εντύπωση χρονικής αύξησης.

Οι παρακάτω προστακτικές αποτέλεσαν τον πυρήνα για την αναλογική δημιουργία των προστακτικών *μπες, θγες*, όπως και τον μεταπλασμό της προστακτικής *πίε > πιές*. Η σίγηση του αρχικού φωνήεντος του αορίστου *ηύρα/εύρα, είδα, είπα* χαρακτήρισε και την υποτακτική αορίστου (να βρω, να πω, να δω), αν και σ' αυτή την περίπτωση δεν είχαμε άτονο και επομένως απροσπάτετο τονικώς φωνήεν. Η σίγηση του αρχικού φωνήεντος έγινε πιθανότατα αναλογικά προς εκείνη της προστακτικής, καταρχάς για την επίτευξη οριζόντιας συμμετρίας ως προς το θεματικό αλλόμορφο και για αποφυγή της εντύπωσης ότι διατηρείται η χρονική αύξηση στην υποτακτική αορίστου (έλυσα Øλύσω: Øλύσε ≠ είπα: είπω: Øπες → έλυσα: Øλύσω: Øλύσε = είπα: Øπω: Øπες).

Επιπλέον μια άλλη αιτία σίγησής του, και μάλιστα βαθύτερη, όπως υποστηρίζουμε, ήταν η συμμόρφωση προς το δομικό σχήμα, σύμφωνα με το οποίο διαφοροποιούνται τονικά η οριστική και υποτακτική αορίστου ενεργητικής φωνής, καθώς η πρώτη τονίζεται στην προπαράληγουσα ([υ][υ]ύυ), ενώ η δεύτερη στην παραλήγουσα ([υ][υ]ύύ), π.χ.

Οριστική	Υποτακτική
έλυσα ύυυ	λύσω Øύυ
αγάπησα υύυυ	αγαπήσω υύύυ
θεώρησα υύυυ	θεωρήσω υύύυ
έλαβα ύυυ	λάβω Øύύ

Με άλλα λόγια ο τονισμός της οριστικής διαφέρει από εκείνον της υποτακτικής κατά μία θέση. Αντιθέτως, δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν τονικά η οριστική και υποτακτική δισύλλαβων αορίστων *είπα: είπω, είδα: ίδω, ηύρα: εύρα*:

εύρω. Η διαφοροποίηση επιτεύχθηκε με τη μετακίνηση του τόνου κατά μία θέση, *είδα: ιδώ, είπα: ειπώ, ηύρα, εύρα: ευρώ*. Κατόπιν, σιγήθηκε το άτονο αρκτικό φωνήεν που έδινε την εντύπωση χρονικής αύξησης και έτσι διαμορφώθηκε το παρακάτω δομικό σχήμα *είδα: δω, είπα: πω, ηύρα/εύρα/βρήκα*¹⁵: *δρω*.

Κατά αυτόν τον τρόπο σχηματίστηκε ένα υποσύστημα αοριστικών δομών, που χαρακτηρίζεται από δυσύλλαβες οριστικές και μονοσύλλαβες υποτακτικές. Σ' αυτό το υποσύστημα συμπεριελήφθηκε και το ρήμα *μπήκα*¹⁶: *μπω*, στην υποτακτική του οποίου δε σημειώθηκε μετακίνηση τόνου προς τη λήγουσα, αλλά απλώς σίγηση του άτονου αρκτικού φωνήεντος, και το *ήπια*¹⁷: *πιω*, το οποίο έγινε δυσύλλαβο εξαιτίας της συνίξεσης του *ια, ιω*¹⁸. Τα παραπάνω ρήματα εκτός από άσιγμες παροξύτονες οριστικές και οξύτονες υποτακτικές αορίστου άρχισαν να αποκτούν αναλογικά και κοινές προστακτικές. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγούνται οι προστακτικές *πιες, θρες, μπες*.

Όπως είχε γράψει και ο Χατζιδάκις (1915: Γ, 130-1), στοιχεία που συνανήκουν στο ίδιο σύστημα ασκούν επίδραση το ένα στο άλλο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως ακριδώς επέδρασε η προστακτική *δες, θρες, πες* για το σχηματισμό των προστακτικών *μπες, δγες, μπέστε, δγέστε*, ομοίως επέδρασαν και τα προϋπάρχοντα, *δγήτε, μπήτε* για το σχηματισμό αναλογικών προϊόντων *δήτε, πήτε, βρήτε, πήτε*, τα οποία ο Χατζιδάκις (1905: Β, 98), εσφαλμένα θεώρησε τύπους υποτακτικής σε θέση προστακτικής. Αντιθέτως, πρόκειται για τύπους προστακτικής οι οποίοι κατόπιν ορθογραφήθηκαν με *-ει-, πείτε, πιείτε, δείτε* κτλ., για να επιτευχθεί γραφηματική ομοιομορφία των καταλήξεων προστακτικής ενεργητικής φωνής, κατά τα *θεωρείτε, κρατείτε* κτλ.

15. Η οριστική αορίστου *ηύρα* αντικαταστάθηκε από τον αοριστικό τύπο *βρήκα*, ο οποίος σχηματίστηκε από τον παρακείμενο σε θέση αορίστου *εύρηκα* που καταβίβασε τον τόνο αναλογικά προς τον αοριστικό τύπο *εύρα/ηύρα*. Πρβλ. το *ώρακα* της τσακωνικής διαλέκτου που τονίστηκε αναλογικά προς το *είδον* (βλ. Χατζιδάκι: 1902, *Ἀθηνᾶ*, 14(α), 344).

16. Οι τύποι *μπήκα, δγήκα* πρέπει να σχηματίστηκαν, κατά τη γνώμη μας, αναλογικά προς τους δυσύλλαβους άσιγμους αορίστους κατά το σχήμα σύμφωνα με το οποίο οξυτονούμενες υποτακτικές αορίστου ενεργητικής φωνής διέθεταν παροξυτονούμενες οριστικές αορίστου, *είπα: πω, είδα: δω, (ε)μπήκα: (ε)μπώ*. Οι τελευταίοι τύποι συμμορφώθηκαν και ως προς τον αριθμό συλλαβών μετά τη σίγηση του άτονου αρκτικού φωνήεντος.

17. Ο τύπος *ήπια* αντικατέστησε τον ορθό τύπο *έπια*. Ο Jannaris (1997: 187 [§ 720]) τον ερμηνεύει ως αποτέλεσμα του ότι το η- θεωρήθηκε χαρακτηριστικό δείγμα παρελθοντικού χρόνου. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγούνται ιδιωματικοί τύποι, όπως *ήφαγα, ηπέρινα* κ.ά. Προσωπικώς, εκτιμούμε ότι ο λανθασμένος τύπος *ήπια* επιβίωσε στη ΝΕ, επειδή συνδέθηκε με το υποσύστημα ρημάτων *είδα, είπα, ηύρα* των οποίων το αρκτικό φώνημα είναι /ι/. Δηλ., *πιω=δω = πω: έπια ≠ είδα = είπα > ήπια / ipja// = είδα //ida// = είπα/ipa//*.

18. Βλ. Jannaris 1897:86 (155c).

Συνολικά υποστηρίζουμε ότι:

α) Οι προστακτικές φεύγα, τρέχα είναι αποτέλεσμα αναλογίας προς τα συνώνυμά τους περπάτα, πήδα.

β) Οι τύποι *ανέβα, κατέβα* αποτελούν τύπους που μαρτυρούνται ήδη στην ΑΕ (ανάβα, κατάβα).

γ) Οι προστακτικές *δες, πες, θρες* αποτέλεσαν τον πυρήνα σχηματισμού των αντίστοιχων μονοσύλλαβων προστακτικών *πιες, μπες, θγες*. Συγκεκριμένα, στις πρώτες διαδόθηκε το -s- αναλογικά προς τους ένσιγμους τύπους προστακτικής δ' πληθυντικού που έχουν υποστεί αποκοπή του αρκτικού φωνήεντος της κατάληξης, δεδομένου ότι σ' αυτούς τους τύπους το τονισμένο -e- της κατάληξης έδινε την εντύπωση προληπτικού φωνηεντικού αλλομόρφου σιγμόληκτου αοριστικού θέματος που έχει απαλείψει το αρκτικό φωνήεν της κατάληξής του. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη μετατόπιση των ορίων του ρηματικού θέματος και της κατάληξης και σε διάδοση του -s-, καθώς το θέμα έμοιαζε γυμνό ληκτικού συμφώνου (ιδέ-ετε > ιδέ-Øτε > ιδέØ-Øτε > ιδέσ-Øτε(// φορέσ-Øτε) > ιδές). Κατόπιν τούτου, το -s- διαδόθηκε και στο δ' προσ. ενικού, ενώ το άτονο αρκτικό φωνήεν σιγήθηκε, το οποίο έδινε την εντύπωση συλλαβικής αύξης (ιδές > δες, ιδέστε > δέστε). Οι αοριστικές δομές *είδα, ηύρα/εύρα, είπα* απέκτησαν μονοσύλλαβες υποτακτικές και για να επιτευχθεί οριζόντια συμμετρία με την προστακτική, στην οποία είχε πλέον σιγηθεί το άτονο αρκτικό φωνήεν, που έδινε, επίσης, την εντύπωση χρονικής αύξης, αλλά και για να επιτευχθεί συμμόρφωση προς το τονικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο ο τόνος της υποτακτικής αορίστου ενεργητικής φωνής καταβιβάζεται κατά μια θέση από εκείνη της οριστικής αορίστου (π.χ. έλυσα [ύυυ]: λύσω [Øύυ], ζωγράφισα [ύύυυ]: ζωγράφισω [υύύυ]). Σ' αυτό το υποσύστημα συμπεριλήφθηκαν και τα ρήματα, τα οποία διέθεταν παροξύτονη οριστική και οξύτονη υποτακτική, όπως τα μπήκα < έμβήκα: μπω < εμπώ < έμβω, θγήκα (< έκθῃκα): θγω < έκθω και ήπια < έπια: πιω < πίω. Τα στοιχεία αυτού του υποσυστήματος δέχτηκαν αλληλεπιδράσεις, γεγονός που εξηγεί τον αναλογικό σχηματισμό τόσο των τύπων *θγες, μπες, πιες* κατά τα *δες, πες, θρες*, όσο και των τύπων *δείτε, πείτε, θρείτε, πείτε* κατά τα *θγείτε, μπείτε*.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Holton P.-Mackridge P.-Φιλίππακη-Warburton E. (1999). *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας* (μτφ. Β. Σπυροπούλου), Αθήνα: Πατάκης.

Jannaris, A. (1897). *An Historical Greek Grammar*, London: McMillan and co.

Εξαιρέσεις στο σχηματισμό της προστακτικής της Κοινής Νέας Ελληνικής

- Κλαίρης Χρ. -Μπαμπινιώτης Γ. (1999). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής-Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*, Π Ρήμα (Η οργάνωση του μηνύματος), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κριαρά Εμμ. (1969-1997). *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας*, τόμοι Α-ΙΔ, Θεσσαλονίκη.
- Macridge, P. (1987). *Νεοελληνική Γλώσσα* (μτφ. Κ.Ν. Πετρόπουλος), Αθήνα: Πατάκης.
- Mandilaras, B. (1973). *The verb in the Greek non-literary papyri*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1972). *Το ρήμα της Ελληνικής*, Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου.
- Τριανταφυλλίδης Μ. (1996). *Γραμματική της δημοτικής* (ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ 1941 με διόρθωση), Θεσσαλονίκη.
- Τσοπανάκης Αγ. (1994). *Νεοελληνική Γραμματική*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, Αθήνα: Εστία.
- Χατζιδάκις Γ. (1905). *Μεσαιωνικά και Νέα*, Α-Β τόμ., Αθήναι.
- Χατζιδάκις Γ. (1915-6): *Ακαδημικά Αναγνώσματα*, Γ' τόμ. Γενική Γλωσσολογία, Αθήναι.
(1924²): Α' τόμος, Αθήναι.
(1930²): Β' τόμος, Αθήναι.
- Χατζιδάκις. (1902). *Περί των Παθητικών Αορίστων εις -ηκα αντί -ην*, *Αθηνά* 14 (τεύχος α'), 343-346.